

ग्राहक पंचायत निमित्त श्री. भाऊंचे भाषण

प्रसंग- ग्राहक पंचायत निमित्त श्री. भाऊंचे भाषण

दि. ०५-०६-२०१०, स्थळ - बालगंधर्व खुले नाट्यगृह, जळगाव

श्रद्धेय नाना, व्यासपीठावर उपस्थित इतर मान्यवर आणि साधकांनो,

कालपर्यंत मुंबईत होतो, आज इथे वेळेवर पोहोचू शकेल का नाही थोडीशी शंका होती कारण तब्येतीच्या कारणानी काही चेकअप वगैरे करणे बाकी होते पण घाईगर्दीत काल आटोपून तुमच्यासमोर उपस्थित राहणं मला अत्यंत गरजेचे वाटलं, दोन कारणांसाठी. एक तर राष्ट्रीय ग्राहक प्रबोधनीचे उद्घाटन रीतसर आज पार पडलं आणि झालं हे जाहीर करताना मनापासून मला आनंद होतो आहे. (टाळ्या)

एखादी सेवाभावी संस्था उभे करणं एक दिव्यत्वाचे काम आहे, सोपे काम नाही. जिथे स्वार्थ आहे, तिथे संस्था उभे करणं सोपे आहे, कारण स्वार्थ हा त्याच्यातला गाभा आहे. स्वार्थ नसला आणि इतरत्र तुम्हाला काहीतरी एक मोठी महत्वाकांक्षा असली तर तिथे एखादी संस्था उभे करणं हे सुद्धा शक्य आहे. उदाहरणार्थ हिटलर, नेपोलियन यांना जगावरच राज्य करायचे होतं आणि त्यांची महत्वाकांक्षा एवढी बलवत्तर होती की त्यांनी आपल्या सगळ्या ज्या काही योजना होत्या त्या प्राणपणाला लावून तडीला लावण्याचा, नेण्याचा प्रयत्न केला. तेव्हा तशी सुद्धा अद्वितीय अशी कामं झाली, नाही झाली असं नाही म्हणता येणार. खूप जवळ पोहोचली ती त्यांच्या ध्येयाला, पण

असल्याप्रकारची ध्येय असणं हे मुळातच फार काळ न टिकणारी अशी गोष्ट असल्यामुळे या सगळ्या गोष्टी इतिहासजमा झाल्या. पण जिथे स्वार्थ नाही तिथे महत्वाकांक्षा नाही मग तिथे कॉम्पटीशनही नाही. सर्वसाधारणपणे स्पर्धा कुठे येते जर कुठे पद असेल, कुठे प्रतिष्ठा असेल तर पद, प्रतिष्ठा, पैसा याच्यासाठी खूप स्पर्धा असते. आणि नेमकं जिथे हे काहीच नाही तिथे एखादी संस्था उभी करायची असेल तर ते काम मात्र हिमालया एवढ मोठ आहे आणि कठीण आहे. माझ्या जीवनामध्ये मला न कळत आईकडून आणि वडिलांकडून असं एक बाळकडूच मिळालं की सोपी काम करूच नको, कठीण कामं करत रहा. ज्यावेळेला मी आयुष्याची सुरुवात करायची होती त्यावेळेला शेवटचा शब्द म्हणून आईकडे गेलो की आई मी काय करू? मी महाराष्ट्र सर्विस कमिशनची परीक्षा पास झालो आहे, गॅझेट झालो आहे, नागपूरमध्ये गॅझेटेड ऑफिसर म्हणून, डेप्युटी कलेक्टर म्हणून माझी अपॉईन्टमेंट झाली आहे, माझ मेडीकल झालं आहे, नोकरी आहे, नोकरी करू का? चांगली सरकारी नोकरी आहे. माझ्या आईला लिहिता-वाचता येत नव्हतं. तिने आयुष्यभर तिच्या पेटीला कधी कुलूपच लावलं नाही, तिच्या पेटीत मुळ काही नव्हतच. आणि असल तरी कुलूप लावायच नाही असं तिने ठरवूनच ठेवलं होतं. तर या अशा गावंढळ आईला एवढा शिकलेला सवरलेला पोरगा विचारतो आहे, आई मी काय करू? नोकरी करू, व्यवसाय करू की आणखी दुसरं काही करू? वकिलाचा पेशा कारण मी वकिल सुद्धा होतोच, एल.एल.बी. झालेलो होतो आणि त्याच्यासाठी काही मला वेगळं करायच काही कारण नव्हत त्यावेळेला काही सनद वगैरे लागायची नाही, तुम्ही एल.एल.बी. झालात म्हणजे तुम्ही वकिली करू शकत होता.

तर आईने उत्तर काय द्यावं? न शिकलेली जिला लिहिता-वाचता येत नाही, नोट मोजता येत नाही, नाणी समजत नाही. एक विशी म्हणजे काहीतरी एक प्रमाण तिने ठरवून ठेवलं होतं एक विशी, एक म्हणजे विस रुपये आणि ते नेहमीच तिला जर काही व्हॅल्यूएशन करायची वेळ आली, मुल्यमापन करायच असेल तर एक किंमत काय असेल तर एक विशी, दोन विशी, तिन विशी असं ती बोलत. या आईने मला त्या दिवशी सांगितलं, की “अरे बघ, तु जर नोकरी केलीस तुझ पोट भरेल, चांगला बंगला मिळेल तुला, दोन-चार तुझे जे काही नातेवाईक असतील त्यांना तु सांभाळू शकशील हे सगळं घडेल, पण त्याच्यापलिकडे काही होणार नाही. तु काहीतरी असं कर जेणेकरून केवळ माणसांच पोट भरेल असं नाही, तर जे पशुपक्षी आहेत, जे मुकं आहेत ज्यांच्याकडे

बोलण्याची कला नाही, सांगण्याची कला नाही असल्यांच सुद्धा पोट भरेल, तुझ्याबरोबर इतरांच्याबरोबर असं काहीतरी काम कर.”

आता पशुपक्षांच पोट भरणं, गुराढोरांच पोट भरणं आणि त्याच्याचबरोबर माणसांचही पोट भरणं हे करायला फक्त एकच गोष्ट जबाबदार असू शकते ती म्हणजे शेती. शेतीच फक्त हे प्रोव्हाईड करू शकते, इतरत्र कोणताही व्यवसाय तुम्हाला हे करू शकत नाही. आणि म्हणून असं ठरव की आपल्याला शेती व्यवसायात पडलं पाहिजे. शेती व्यवसाय म्हणजे खरच ते अशक्यप्राय असं व्रत आहे, त्याच्यावर कोणाचाच ताबा नाही. म्हणजे निसर्गच हा सगळ्यात मोठा फॅक्टर आहे. एखाद्या वेळेला पाऊस जास्त येईल, दुसऱ्या वेळेला पाऊस कमी येईल. पाऊस बरोबर आला तर तो धो धो पडून जाईल. शिल्लक काहीच राहणार नाही. समजा जर तसंही नाही झालं तर तो आता काहीतरी पडेल मग १५ दिवसानंतर जास्तीचा पडेल. मधले १५ दिवस वाया गेल्यामुळे पिक वाया जातील हा पाण्याचा एक प्रश्न झाला. त्याचप्रमाणे रोगराई कोणती येईल याच्यावर काही भरवसा नाही, नियंत्रण नाही, तो ही मोठा प्रश्न आहे. आणि रोगराई जर समजा काही कारणानी तुमच्या शेतावर किंवा तुमच्या पिकांवर नसली परंतु बाजूच्या पिकावर असली तर ती सुद्धा व्हायरसच्या मार्फत इकडे ट्रान्स्फर होईल तुम्ही त्याला काही करू शकत नाही. अशा परिस्थितीमध्ये शेती ही निर्विकारी आहे, कारण कोणत्याही प्रकारचा विकार त्याला लागू आहे असं नाही आणि सगळ्याच प्रकारचे विकार त्याला लागू आहेत. सगळ्यात मोठा विकार म्हणजे मार्केट. माल जास्त झाला तर भाव कमी होणार आणि भाव जास्त झाले तर माल कमी होणार, म्हणजे तो आहे तिथेच आहे, तो काही वाढत नाही. आणि त्याच्यावर त्याच्या संबंधित व्यवहार करणारे जेवढे सगळे लोकं आहेत ते मात्र सगळे वाढतात. म्हणजे मॅन्युफॅक्चर म्हणा, फर्टिलायझरवाले म्हणा किंवा इतर कोणत्याही गोष्टीचे जे शेतीला सप्लाय करतात ते सगळे लोकं मोठे होतात. परंतु शेतकरी मोठा झाला हे फार दुर्मिळ असं काम आहे. तिसरी गोष्ट शासन. शासन नावाची एक भयंकर संस्था आहे. भयंकर म्हणजे एवढी भयंकर की निसर्गापेक्षाही ती जास्त लहरी आहे, केव्हा काय होईल हेच सांगता येत नाही. त्यांची धोरणं अनेक परस्पर विरोधी धोरणांना सांभाळून ठेवण्यासाठी आणि बऱ्याचवेळा स्वार्थाच्या पोटी जन्मलेले असतात. त्याच्यामुळे शासन एखाद्या गोष्टीबद्दल काय व्हा घेईल, कोणत धोरण अवलंबेल हे माहिती नसत. म्हणजे एका बाजूला शासन, दुसऱ्या बाजूला बाजारपेठ, तिसऱ्या बाजूला निसर्ग आणि मग पिढ्यान् पिढ्या त्याच्यावर चालत असलेलं दारिद्र्य एवढ्या गोष्टींशी तो झूजत

असतो. आणि असला हा झूंजणारा माणूस हा वर्षानुवर्ष, पिढ्यान् पिढ्या गरीबच राहिलेला आहे. जर मला श्रीमंत व्हायच असेल तर गरीबांकडून मी श्रीमंत कसा होईल कारण शंभर गरीब मिळून एक श्रीमंत होत नाही. जर मिडल क्लास, तुमच्यापैकी बहुतेक लोकं मिडल क्लासचे असले पाहिजे असं मी गृहित धरतो. मिडल क्लास त्याला बरोबर १ तारखेला पगार मिळतो, ठरल्याप्रमाणे त्याच नियोजन त्याने केलेल असत, त्याच्याजवळ सरप्लस इन्कम असत किती का असेना कमी-जास्त प्रमाणात असेल पण सरप्लस इन्कम असत. त्याच सगळं आयुष्य अगदी रेखीव-आखीव असं असत, त्याच्यामुळे त्याच्याबद्दल जर काही त्याला लागणारा माल मी बनविला तर सगळच सहज शक्य होतं कारण त्याच्याजवळ डेफिनेट पैसे येणार आहेत, या शेतकऱ्याच तसं नसत. आणि म्हणून या शेतकऱ्याला जर त्याच्याकडून मला पैसा कमवायचा असेल तर तो स्वतः आधी कसा जास्त पैसा कमवेल हे मला बघितलं पाहिजे.

कन्झुमर प्रोडक्ट ज्यावेळेला आपण घेतो त्यावेळेला तुमच्या खिशातले पैसे माझ्या खिशात कसे येतील, माझा साबण कसा चांगला आहे, माझा शॅम्पू कसा चांगला आहे हेच फक्त मला तुम्हाला सांगायच असत आणि तेही सांगायची विशेष गरज नाही. एखादी चांगली पोरगी किंवा असं काहीतरी दाखवेल आणि असल्या प्रकारच्या जाहिराती केल्या म्हणजे तुमच मन आपोआपच भाळतं. आणि समजा तुमच नाही भाळलं तर मुल असतात लहान त्यांची ती सगळी गाणी 'जींगल' सगळ पाट होवून जात आणि ते बोलून तुम्हाला दाखवतात आणि त्याचा माल असा आपसूप खपत असतो. ते झाले कन्झुमर प्रोडक्ट.

'तुमच्या खिशातला पैसा माझ्या खिशात कसा येईल', पण मला अशा प्रोडक्टमध्ये जायच नव्हतं. तर मी असा एक चंग बांधला की आधी त्याच्या इन्कममध्ये लेव्हल कशी त्याची वाढेल हे आपण बघू आणि त्याला जर १०० रुपये त्याच्या खिशात पडले तर त्याच्यातले १० आपल्याला मिळणारच आहे हे नक्की आहे, पण त्याचे १०० खिशात पडले पाहिजे असं काम काहीतरी मला करता आलं पाहिजे तरच मी श्रीमंत होवू शकतो नाहीतर मी श्रीमंत होवू शकत नाही, स्वार्थ आहे. पण स्वार्थात परमार्थ आहे आणि तसं घडलं. शेतकऱ्याची प्रोडक्टीव्हिटी वाढली. त्याला एक एकरामधून जे पूर्वी एक १० किलो धान्य मिळायच किंवा १० किलो एक केळीचा घड मिळायचा तो आता ३० किलो मिळायला लागला. म्हणजे त्याचे पैसे तिन पट वाढले. असं प्रत्येक क्षेत्रामध्ये खुप संशोधन करून आपण याच्यामध्ये शिरलो आणि हळूहळू याला बांधत आणलं.

त्यात सगळ्यात महत्वाचा घटक कोणता होता - 'प्रबोधन'. महत्वाचा घटक हा होता की आपले जे काही विचार आहेत टेक्नॉलॉजीबद्दल, साधनांबद्दल हे आपण त्याच्यापर्यंत पोहोचवायचे कसे? आता हे काम जे आहे ते फक्त ध्येयवेडे लोकच करू शकतात. ज्यांना दर तिन महिन्याला पैसे आणि प्रॉफीट वाढवायचा आहे त्या माणसांच हे काम नाही ते हे करू शकत नाही. आणि त्यांना ज्यांना आयुष्यामध्ये पैशाच्या पलिकडे काही मोजमाप करायच साधनच आत्तापर्यंत मिळालेलं नाही त्यांच तर हे मुळ कामच नाही म्हणजे ते याच्यात पडणारच नाही.

एक लहानसा विचार म्हणून तुमच्यासमोर सांगतो, १९४७ मध्ये स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर आजपर्यंत फर्टिलाइजर इन्डस्ट्री आणि ट्रॅक्टर इन्डस्ट्री या दोन इन्डस्ट्री सोडता १९४७ पासून आजपर्यंत म्हणजे ६२-६३ वर्षांमध्ये शेती या क्षेत्रामध्ये हजार कोटीच्या वर एखाद्या कंपनीने, टाटा, बिर्ला, मोठमोठाल्ले सगळे मुर्ती हे ते सगळे यांच्यापैकी एकाने तरी पैसे टाकले का हो? नाही टाकले. शासनाने काय केलं? शासन पहिल्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये त्यांच्या पंचवार्षिक योजनेच्या २० टक्के रक्कम शेतीमध्ये गुंतवणूक करत होती. आणि मागच्या बजेटमध्ये म्हणजे मागच्या योजनेमध्ये साडेतीन टक्क्यांवरती आल. म्हणजे शासनाने सुद्धा स्वतःची गुंतवणूक कमी केली. समाजामधले इतर जे काही प्रायव्हेट सेक्टरमधले उद्योगपती होते त्यांनी पैसे टाकलेच नाही याला एकच अपवाद होता तो अपवाद म्हणजे 'जैन इरिगेशन'. (टाळ्या) आणि त्या जैन इरिगेशननी हा वेडेपणा करून निसर्गावर अवलंबून असलेल्या, बाजारपेठेवर अवलंबून असलेल्या, ज्याच्यावर तुम्ही अवलंबून राहू शकत नाही अशा शासनावर अवलंबून असलेल्या व्यवसायामध्ये पैसे टाकले. आणि पैसे टाकून तेही श्रीमंत झाले आणि त्यांनाही श्रीमंत केलं. ज्यांच्यासाठी काम केलं त्यांना आधी श्रीमंत केलं त्याच्यानंतर मी श्रीमंत झालो. (टाळ्या) आणि हे कसं साधलं, त्याच्या घरापर्यंत पोहोचलो. जी माझी काही टेक्नॉलॉजी होती, जी माझी काही फाईंडिंग होते, जे काही माझं संशोधन होतं जी काही माझी बियाणं होती, सुधारलेली बियाणं होती, सुधारलेली पद्धत होती, एक नवीन दृष्टीकोन होता जीवनाकडे बघण्याचा तो त्याच्यापर्यंत पोहोचवला. त्याच्यासाठी मला अजून आठवत आहे पहिला ग्राहक मला जो मिळाला त्यानी मला कंडिशन टाकली की भाऊ मला माहित नाही हे प्लॅस्टीकचे पाईप चालतील का नाही चालतील. हे प्लॅस्टीक आहे फुटून जाईल. आम्ही आतापर्यंत सिमेंटचे पाईप टाकतो ते किती जड असतात आणि ते व्यवस्थित चालतात आम्हाला अनुभव आहे. नाहीतर जस्ताचे पाईप टाकतो त्याचाही आम्हाला अनुभव आहे. लोखंडाचे

पाईप तर टाकतच आलो आहे त्याचाही आम्हाला अनुभव आहे. मग अशा परिस्थितीमध्ये हे प्लॅस्टीकचे पाईप चालतील का नाही ते मला माहित नाही, पण जर तुम्ही हे म्हणत असाल तर मी घेतो हे २,००० फूट पाईप पण एक कंडिशन आहे की तुम्हाला माझ्या शेतावर येवून माझ्याबरोबर जेवायला पाहिजे. तुम्ही जर माझ्या शेतावर आला आणि माझ्याबरोबर जेवण घेतल माझ्या शेतावर तर मी हे २,००० फूट पाईप तुमचे टाकतो. म्हटलं येतो बाबा आणि गेलो तिथे. आणि तो पहिला २,००० फूटाचा पाईप मी विकला. आणि तेव्हापासून जी रेग्युलेशन सुरु झाली ठिबक सिंचन वगैरे वगैरे, आज मला तुम्हाला अभिमानाने सांगावसं वाटत की महाराष्ट्राची, या जळगाव जिल्ह्याची, महाराष्ट्राची केळी उत्पन्नामध्ये जी वाढ झाली म्हणजे सरासरी संबंध महाराष्ट्राची. म्हणजे जी पुर्वी आधी समजा १६ किलो होती ती २२ किलोवर गेली संबंध महाराष्ट्राची. आणि केळी आधी अडीच टन मिळत होती तर ती आता साडे सात टनावर गेली. अजुन फक्त २० टक्के लोकांनीच तो माल घेतला आहे ती टेक्नॉलॉजी वापरली आहे. जर १०० टक्के लोकांनी वापरायच ठरवलं तर कुठे जातील हे आकडे! आणि अशा पद्धतीने तुम्हाला जर प्रोडक्टीव्हिटी वाढविता आली तर तुम्ही अद्वितीय असं काम करू शकता.

मित्रहो, तुमच्या समोर हेच आता आव्हान आहे की एवढ मोठ काम माणूस घडायच काम तुम्हाला करायच आहे. आणि तुम्ही सगळेच ध्येयवेडे आहात असं मी गृहित धरतो, नाहीतर तुम्ही स्वतःचे पैसे खर्च करून या जळगावमध्ये ४७ या उष्णतामानाला माहिती असून कशाला बळी पडला असता. तुम्ही इथे आल्यानंतर बरं वाटत आहे तुम्हाला, कारण तुम्ही अनुभूती पाहिली, जैन हिल्स बघाल ते सगळं तुम्हाला फार अगदी वर्णन केलं आहे त्याप्रमाणे तुम्हाला ते सगळं आढळेल याच्यात वाद नाही. परंतु यायच्या आधी हे माहिती नव्हतं. तुम्ही निघालात अगदी आंधळेपणाने निघालात पण तुमच्यापुढे एक ध्येय आहे आणि त्या ध्येयासाठी तुम्ही वेडे आहात म्हणून तुम्हाला हे जमण्यासारखं आहे.

मला तुम्हाला विश्वास जो द्यायचा आहे तो असा की जे एकेकाळी अशक्य वाटणारं काम होत की शेतीची प्रोडक्टीव्हिटी वाढू शकते, पाण्याची बचत ५० टक्केपर्यंत होवू शकते, अशक्य वाटणार काम १९८७ मध्ये मी हाती घेतलं आणि या म्हणजे २०-२५ वर्षांच्या काळामध्ये हे मी पूर्ण करून आपल्या देशाच्या समोर आणि जगाच्या समोर एक उदाहरण प्रस्तुत केलं की 'केल्याने होत आहे रे, करूनच पाहिले पाहिजे.' आणि ते कसं केलं? तर एक वेळा त्या शेतकऱ्याकडे गेलो त्याला माल विकला, माझ काम

संपलं असं समजून नाही, त्याला सातत्याने प्रशिक्षित करित राहिलो, प्रबोधन करत राहिलो. गरज नसली तरी त्याला अनाहूतपणे सल्ला देत राहिलो की का रे तु असं नको करू, तु असं कर, असं असल तर ते जास्त जमेल, अमेरिकेमध्ये असं करतात. अमेरिकेमध्ये लोकांना घेवून गेलो, शेतकऱ्यांना घेवून गेलो, ऑस्ट्रेलियामध्ये शेतकऱ्यांना घेवून गेलो, ईस्त्राईलमध्ये शेतकऱ्यांना घेवून गेलो आणि तिथे त्यांना दाखवलां 'चक्षू भ्र सत्य' म्हणून की जे बघाल ते सत्य आहे त्यांच्यासाठी आणि ते दाखविण्यासाठी म्हणून त्यांना घेवून गेलो. त्यांना दाखवला सगळं आणि त्यांना पटलं. पाहिल्यानंतर त्यांना पटत आणि ते पटल्यानंतर त्यांनी ते केलं.

तुमच जीवन स्वतःच एवढे जर सोजवळ असेल, एवढे जर चांगले असेल, एवढे ध्येयाने भारलेलं असेल तर तुम्ही हा मॅसेज जगासमोर, समाजासमोर ठेवायला तुम्हाला बिंदू माधव जोशी होण्याची गरज नाही. बिंदू माधव जोशी फारच मोठा माणूस, विद्वान माणूस, जन्मजातच विद्वान माणूस, अनुवंशीक विद्वान माणूस, ध्येयाने वरतून पळाडलेला, आयुष्य त्याच्यासाठी वाहिले आहे असा, एवढे सगळं त्यांच्या पाठीला असल्यामुळे त्यांना खूप बळ आहे पण एवढ्या बळाची तुम्हाला गरज नाही. तुम्हाला त्यांचा आशिर्वाद असला, आमच्यासारख्या लोकांनी एक गुडविल असली, थोडाफार हातभार असला आणि तुम्ही स्वतःला त्याच्यासाठी वाहून घेणार असाल तर हे सहजच शक्य आहे. तेव्हा तुम्ही हे मनाशी बांधा की भवरलाल जैन आणि बिंदू माधव जोशी हे काही आता जन्मभर तुमच्याबरोबर राहणार आहे अशातला काही भाग नाही. ते आता ८० वयाचे आहेत मी आता ७३ वयाचा आहे. आणि मला ५ हार्टअटॅक आलेले आहेत, त्यांना एकच बायपास झाला आहे, माझे २ बायपास झालेले आहेत, माझी एक एन्जीओप्लास्टी झाली. तर त्यांनी फक्त एकाच गोष्टीसाठी जीवन वाहून घेतलं आणि मी जीवन वाहूनच घेतो आहे एका मागून एक, एका मागून एक अनेक कामांसाठी वाहून घेतो आहे. आणि त्याच्यात ऑफलेट म्हणजे गेली ५, ७ वर्षे तर केवळ सामाजिक कामांसाठी करतो आहे.

आता आम्ही गांधी रिसर्च फाऊंडेशन म्हणून काढलं आहे. गांधीजींचे विचार हे जगाला आज जेवढे संबंधीत आहेत किंवा जेवढे रिलेवन्ट आहेत तेवढे काल नव्हते अशी परिस्थिती आहे. आणि उद्या त्याच्याही पेक्षा जास्त रिलेवन्ट ठरतील. त्यांचे जीवन आणि त्यांचा जो जीवनाकडे बघण्याचा जो दृष्टीकोन होता तो, त्यांचा जो कृती कार्यक्रम होता तो, खेडं हे एक स्वावलंबी युनिट झालं पाहिजे हा त्यांचा जो मॅसेज होता तो

मॅसेज त्यांच काम, त्यांच कार्य, त्यांच लिटरेचर याची स्मृति आपल्याला प्रिझर्व करता आली पाहिजे, लोकांना प्रशिक्षित करता आलं पाहिजे, त्यांना काहीतरी डिग्री-डिप्लोमा वगैरे देता आले पाहिजे, त्यांना सेल्फलेस सेवेकडे कसं वळवता येईल असा प्रयत्न करता आला पाहिजे. याच्यासाठी सुमारे २५ कोटी रुपये लावून गांधी रिसर्च फाऊंडेशनची स्थापना आणि निर्मिती सुरु झालेली आहे. पुढच्या वेळेला जर आपल्याला प्रसंग आला तर एक ८ महिने, १० महिन्याच्या काळामध्ये तुम्हाला ते इथे उभारलेलं दिसेल. (टाळ्या) आणि त्याची सुद्धा प्रत जी असेल त्याची गुणवत्ता जी असेल ती कोणत्याही आंतरराष्ट्रीय याच्यापेक्षा कमी नसेल. जे मागचं काम केलं त्याच्यापेक्षा पुढच जास्त चांगल करायच हेच ध्येय असल्यामुळे ते याच्याही पेक्षा चांगल होईल ही जी शाळा तुम्ही बघता, असले वेडे किती मिळतील तुम्हाला की ५वी ते १२वी ची शाळा काढायची आणि त्याच्यासाठी ४० कोटी रुपये खर्च करायचे, मिळतील? आणि त्यातल्या त्यात मारवाडी मिळल का एखादा तरी? मग तर आम्ही मारवाडीच आहोत ना, आम्ही भेटलो, कारण स्वच्छ होतं की अरे जे काही मी घडलो ते कोणी घडवलं?

‘लक्ष्मी नेहमी मागून येते हं, सरस्वती आधी यायला पाहिजे!’ आणि सरस्वती ही कायमस्वरूपी सातत्याने असते, लक्ष्मी चंचल असते ती इकडून तिकडे जात असते. मला जे काही झालं ते केवळ सरस्वतीमुळे झालं असं माझ स्वतःच मत असल्यामुळे मला भारताची भावी पिढी इथे घडायची आहे त्याच्यासाठी योग्य ती वातावरण निर्मिती केली पाहिजे, त्याच्यासाठी योग्य ते शिक्षक मला केले पाहिजे, त्याच्यासाठी प्रशिक्षणाची व्यवस्था केली पाहिजे, शिक्षणाची व्यवस्था केली पाहिजे, एक्स्टेंशन आणि विस्ताराची व्यवस्था केली पाहिजे, तरच मी ही ऑर्गनायझेशन किंवा संघटना ही अशा पद्धतीने उभारू शकेल या विश्वासापोटी मी ही शाळा बांधायला घेतली आणि केवळ सात महिन्याच्या आत ही शाळा बांधून काढली. अहो ७ महिन्यात! चार लाख स्क्वेअर फूटाच बांधकाम! हो. व्हर्च्युअली दिवसातले १४ तास मी इथे होतो, म्हणजे माझ्या लोकांनी सगळे फोटो काढून ठेवले. म्हणजे माझे केस जर वाढलेले असतील तर ते केस कापायला सुद्धा मी नाव्हाला इथेच बोलवत होतो. दोन वेळाच जेवण इथे करत होतो. लोकांच्याच बरोबर जेवण करायच म्हणजे त्यांच्यामध्ये एक प्रकारची स्फूर्ती निर्माण होते. आपल्या एक्झाम्पलनीच आपल्याला लीड करायच आहे, आपण स्वतः तसं वागलो म्हणजे इतर आपोआप तसे वागतील अशा पद्धतीने या शाळेची निर्मिती झाली. आणि सात महिन्यामध्ये ठरल्याप्रमाणे सात वेगवेगळ्या प्रदेशांतून म्हणजे गुजरात,

राजस्थान, केरळ, महाराष्ट्र, मध्य प्रदेश एवढ्या ठिकाणाहून सगळा वेगवेगळा माल इथे आलेला आहे. हा जो दगड तुम्हाला लाल दिसतो आहे हा राजस्थानचा दगड आहे तो इथला नाही आहे. हा तुम्हाला जो दिसतो आहे कोटा तो खालचा राजस्थानचा आहे. तुम्हाला याच्या बाहेरून जे दगड दिसता आहेत ती सगळी आंध्रप्रदेशची आहेत ती ग्रेनाईट आहेत. या शाळेची निर्मिती करत असताना एक ध्येय होतं की जरी धरणीकंप आला मोठ्यातला मोठा तरी या शाळेला कोणत्याच प्रकारचा डॅमेज होता कामा नये. आणि किमानपक्षी ती २०० वर्ष, ३०० वर्ष आहे तशीच उभी राहिली पाहिजे. मी जरी नसलो तरी ही संस्था याला काही जास्त मेन्टेनन्स नसल्यामुळे, इथे बघा तुम्ही इथे आता मेन्टेनन्सचा काही प्रॉब्लेम नाही सगळे दगडच आहेत ना, दगडाला काय मेन्टेन करायच आहे, कुठे जर कलर लावायचा असला तर हा एवढा कलर आहे फक्त बाकी काही नाही आणि तोही मधल्या बाजूनी आहे, बाहेरच्या बाजूने काहीच नाही आहे. तेव्हा माझ्या नंतरच्या पिढीने जरी याला निग्लेट करायच ठरवलं तरी काही बिघडणार नाही ही शाळा अशीच उभी राहिल.

सातत्य हे जर निर्माण करायच असेल तर तुम्हाला ही आहुती दिली पाहिजे. ही आहुती कोणीतरी एका माणसाने दिली तर ते अधिक उत्तम. आणि एक विचार करा ज्या ज्या संस्था नावारूपाला गेल्या त्या त्या संस्था कुणीतरी एका माणसाने सुरु केलेल्या होत्या. आणि याच्यामध्ये हा आपला देश अपवाद आहे असं नाही जगामध्ये तुम्ही कुठेही जा तुम्हाला कुठेही एखाद्या कमिटीचा पुतळा दिसत नाही, दिसतो का? पुतळे जे दिसतात तुम्हाला ते फक्त इन्डीव्हिज्युअल माणसाचे किंवा व्यक्तिगत माणसाचेच दिसतात ना. किंवा ५-१० लोकांची कमिटी आहे आणि त्या कमिटीचा पुतळा आहे किंवा एखादा शासन आहे त्या शासनाचा पुतळा आहे किंवा एखादी संस्था आहे त्या संस्थेचा तो पुतळा आहे असं नाही होत. इंग्लिशमध्ये त्याला फार छान वाक्य आहे - Every successful institution is a lengthened shadow of individual. म्हणजे कोणतीही जरी यशस्वी संस्था असेल तर ती एखाद्या भविष्यवेड्या, ध्येयवेड्या माणसाची लांबलेली अशी सावली आहे. म्हणजे ज्यावेळेला सूर्य अगदी डोक्यावर असेल आपण जसं चालत असतो तस-तशी आपली सावली लांब होत जाते. ते lengthened shadow of individual अशीच असते.

तेव्हा आपल्यापैकी इथे आपण जे काही हजर आहात या सगळ्यांना मला एकच

सांगायच आहे की जर तुम्हाला संस्था उभारायची असेल तर संस्था उभारण्यासाठी म्हणून आपल्याला इतक्या पद्धतीने अशा पद्धतीने स्वार्थ सोडून त्यागाची भावना जपली पाहिजे. आणि जो माणुस, जी व्यक्ती एका कार्याला स्वतःला वाहून घेईल ते कार्य तडीला गेल्याशिवाय तरणोपायच नाही होणारच, जाणारच. खाचखळगे येतील, त्रास होईल. समाजामध्ये सगळेच लोकं सारखे असतात असं नाही.

भगवान रामचंद्र असताना सुद्धा धोबी निघालाच. सीतामाई सारखी एवढी पवित्र असताना सुद्धा तिला शेवटी पृथ्वीच्या पोटांमध्ये जावच लागलं काही ईलाज नाही त्याला. रामराज्यामध्ये सुद्धा हे घडलं. तेव्हा प्रत्येक गोष्टीमध्ये अडचणी, अडथळे, डोंगरप्राय अशा या सगळ्या भानगडी येणारचं. त्या आपण गृहित धरायच्या आहेत त्याच्यामध्ये भिण्यासारखं काही नाही. पण एक लक्षात ठेवण्यासारखं आहे मग त्याच्यात धजण्यासारखी काही नाही कारण त्या प्रत्येक अडथळ्यामधून आपल्याला काहीतरी शिकवण मिळणार आहे. आपण त्याच्यातून काहीतरी शिकणार आहोत. आणि काय शिकणार आहोत की हा जे काही बोलतो आहे त्यात काही तथ्य असेल का? आणि ते असेल तर मला स्वीकारायच आहे. आणि नसेल तर तो त्याच्या तोंडाने बोलतो आहे. या देशामध्ये सगळ्यांना वाटेल ते बोलायचं स्वातंत्र्य आहे, वाटेल ते हं. असं नाही म्हणजे हवं ते, योग्य ते अशी क्वालिफिकेशन कुठे लावलेली नाही. Freedom of speech, not freedom of improper speech or proper speech. डेफिनेशन काय आहे Freedom of speech म्हणजे कॉन्टीट्यूशनमध्ये घटनेमध्ये आपल्याला मिळालेला अधिकार म्हणजे Freedom of speech हा आहे.

अहो एवढच काय सांगायचं? प्रियंका गांधी तिच लग्न बिचारीच ती बोहल्यावर चढणार होती आठ दिवसावर तिच लग्न राहिलेलं होतं आणि एका माणसाने नोटीस दिली की मी या बाईवर प्रेम करतो आणि त्या बाईचही माझ्यावर प्रेम आहे आणि हा इतरांनी सगळ्यांनी घाट करून तिच लग्न दुसऱ्याशी तिसऱ्या माणसाबरोबर ठरवलेलं आहे हा माझ्यावर अन्याय आहे, तो कोर्टात गेला. कोर्टात जावून त्या बिचारीच लग्न २ महिने पुढे रखडलं, काही करू शकली नाही. सोनिया गांधी आजची व्हर्च्यूअल प्राईम मिनिस्टर आहे for example तिच्या मुलीला हे घडलं, आपल्या देशात घडलं, काही करू शकली नाही ती. त्याच्यात तथ्य आहे की नाही हा इल्वन्ट विषय आहे. त्याला ते करण्याचा अधिकार आहे हे आपण एक्सेप्ट केलं पाहिजे की त्याला तो करण्याचा अधिकार आहे. आणि त्याच्यातून काय बाहेर पडेल हे भविष्यच सांगू शकेल, त्याची आपल्याला

फिकीर करण्याच कारण नाही. आपली सदसद्विवेकबुद्धी जागृत आणि निष्कलंक असेल तर इतर आपल्याबद्दल काय विचार करत आहे याची फिकीर करण्याच काहीच कारण नाही. तशी फिकीर मी बाळगली असती जर समजा तर मला आतापर्यंत या समाजाने कमीतकमी सात वेळा दिवाळखोर म्हणून जाहीर केलेलं आहे.

सात वेळा आणि आता मात्र जळगावमधला कोणताही माणूस कुठेही दिसला सर्वसाधारणपणे आणि भाऊ समोर असले तर लगेच पाया पडायच्या मागे असतो. मी काहीच केलं नाही, मी आहे तोच आहे माझ्यात काहीच बदल झाला नाही. ४३ वर्ष झाले माझं वजन साडे एकसष्ट किलोच आहे. ४३ वर्षांमध्ये आधी मी साडे तिन चपात्या खात होतो आता मी दोन चपात्यांवर आलो आहे. ४३ वर्षांमध्ये मी पूर्वी बनियन घालत होतो तो कॅन्सल करून आता फक्त हा सदरा घालतो आहे. त्यावेळेला दिवसातून ३ ड्रेस बदलत होतो आता एकाच ड्रेसवर भागवतो आणि रात्री हापपॅन्ट घालून झोपतो, जेणेकरून त्याचीही बचत व्हावी आणि दुसऱ्या दिवशी सकाळी फिरायला त्याची मदत व्हावी. माझ्यात काय बदल झाला? माझ्या गरजांमध्ये काय बदल झाला? पण लोकं म्हणतात की भवरलाल जैन फार मोठा माणूस आहे असं आहे, अरे पण कसा काय आहे? तुम्हीच त्याला तर शिष्या घातल्या, तुम्हीच त्याला तर दिवाळखोर म्हटलं, तुम्हीच त्याला सगळं असं केलं आणि त्याच्यानंतर तोच कसा काय मोठा होवून गेला? ही समाजाची रीत आहे. आपल्या कायद्याच्या चौकटीमध्ये हे सगळं बसत. हे सगळं बसत असल्यामुळे आपल्याला ती अग्नी परीक्षा आहे असं समजून त्याच्या सामोरे जायला शिकायला पाहिजे आणि त्याच्यावर मात कशी करायची हे ही शिकायला पाहिजे.

ऑर्गनायझेशन बिल्डींग. ऑर्गनायझेशन तशी बिल्डींग. तुम्हाला आठवत असेल अजून तुमच्यापैकी सगळ्यांनाच आठवत असेल निश्चितपणे Second world war, दुसर महायुद्ध. जर्मनीसारखं बलाढ्या राष्ट्र कोणत दुसरं नव्हतं. त्यांनी तयारी एवढी जैय्यत केलेली होती की त्याला खरच इतरांना पळता भुई कमी झाली होती. त्यांनी प्रत्येक कारखाना वेठीला धरून म्हणजे जरी बॅगा बनविणारा कारखाना असला तरी त्या युद्धासाठी ज्या बॅगा लागतील त्या त्यांनी बनवाव्या. अगदी टीन् टोकणारे म्हणजे साधे पत्रे टोकणारे जरी लोकं असले तरी युद्धासाठीच त्यांनी ते वापराव म्हणून त्यांनी अशी एक सायकी निर्माण करून टाकली संबंध समाजामध्ये की आपला समाज काय. आपण वेगळेच आहोत या जगापेक्षा. हे जग म्हणजे यांच्यावर राज्य करण्यासाठीच

आपला जन्म आहे अस हिटरलनी सगळ्यांना पटवलं. आणि पटवल्यानंतर त्या माणसाने तसं धाडस केलं. सबंध देश त्याच्यामागे. एवढी मोठी Humidity त्याच्यामागे होती. त्याच एक ध्येय होत, वेडेपणा पण का असेना पण त्याच एक ध्येय होत आणि त्या ध्येयपुर्तीसाठी तो काम करत होता devotedly. हिटरल म्हणजे नॉन-व्हेजीटेरीयन माणूस नाही, व्हेजीटेरीयन माणूस, प्युअर व्हेजीटेरीयन माणूस. म्हणजे त्याला killing in step नव्हती की दुसऱ्याला मारून टाकायला पाहिजे म्हणजे स्वतः खाणार वगैरे वगैरे, याच्यासाठी कोणी झाला सॅक्रीफाईज तरी हरकत नाही अशी त्याची ईच्छा नव्हती. पण त्याला मुळ महत्वाकांक्षाच एवढी मोठी होती की त्याच्यासाठी तो काहीही करायला तयार झाला आणि लाखो लोक त्याने अगदी अक्षरशः भरडून काढले. इतिहास आहे.

कशाच्या जोरावर अमेरिकेने त्याला हरवलं? कशाच्या जोरावर? - 'प्रशिक्षण'. हिटरलनी ती माणसं तयार केली ती चांगली लढाई करत होती. पण हिटरलने दुसरी फळी निर्माण केली नाही. हिटरलने जी माणसांना सातत्याने तुम्ही प्रशिक्षित करायला पाहिजे प्रबोधन करून प्रशिक्षित करायला पाहिजे ते त्याने केलं नाही. आणि म्हणून लांबच्या पल्यामध्ये अमेरिका पुढे निघून गेली. America is the only nation and the first nation which started and began training as an institution की प्रबोधन, प्रशिक्षण ही काळाची गरज आहे. माणसाची मेमरी फार लहान असते फार शॉर्ट असते माणूस विसरून जातो म्हणून त्याला परत परत आठवण करून द्यायला पाहिजे. आणि ही जी काही फिलॉसॉफी आहे ती त्याने या जगाच्या समोर मांडली आणि जगाच्या समोर मांडल्यानंतर त्यानी या जगावर आजपर्यंत तो राज्य करतो आहे. त्याने ब्लडशेड केलं नाही, त्याच्या त्याच्या कन्ट्रीमध्ये केलं थोडेफार इकडे तिकडे मारले तो त्यांचा याचा भाग आहे, त्याच्या संस्कृतीचा भाग आहे.

परंतु तो आज इकोनॉमीकली आपल्या सगळ्यांवर राज्य करतो आहे. इकोनॉमीकली कसा राज्य करतो आहे? आज खरं पाहायला गेले तर अमेरिका हा सगळ्यात मोठा दिवाळखोर देश आहे. आणि तो सगळ्यात Most powerful सशक्त असाही देश आहे! हे कसं घडलं? म्हणजे तुम्ही त्याच्यावर जेवढे अवलंबून आहात तेवढा तो तुमच्या वर अवलंबून नाही. म्हणजे एखाद्या बँकेकडून मी १०० रुपये घेतले तर बँकवाला माझ्या मागे लागेल पण त्याला फिकीर नाही आहे. पण समजा मी त्याच्याकडून १,००० कोटी रुपये घेतलेले असले आणि माझी तब्येत जर ठिक नसली तर तो माझी इन्क्वायरी

करायला येतो की अरे भवरलालजी तब्येत ठीक आहे ना. त्याच कारण त्याला फिकीर असते माझ्या १,००० कोटीच काय होईल. तर या अमेरिकेने सगळ्या जगालाच वेठीला धरून टाकलं की सगळ्या जगाला आपल्या करन्सीमध्ये डॉलरमध्ये धंदा करायला लावला आणि तो डॉलर स्वतःजवळ ठेवून आम्हाला पाहिजे तेवढे आम्ही छापत जावू असं ठरवून छापत राहतो आहे. आणि जेवढे काही तो पैसे वाचवतो त्याच्यापेक्षा जास्त खर्च करतो. दरवर्षी ७ टक्के पैसे जास्त खर्च करतो. जेवढे कमवतो आणि वाचवतो, निर्माण करतो त्याच्यापेक्षा ७ टक्केने जास्त खर्च करतो. आता तुम्ही सांगा हे कुठपर्यंत चालणार आहे? कधीतरी हे धांबणार आहे. परंतु त्याच एक ध्येय होतं. ध्येय काय होतं? की या जगावर ब्लडलेस युद्ध न करताना मला राज्य करायच आहे. आणि त्याने आर्थिकदृष्ट्या अशी कोंडी करून टाकली या जगाची की तो राज्य करू शकला आहे, करतो आहे. आणि आज आपल्या सगळ्यांना विश्वास आहे की नाही नाही, आपल्या रिझर्व बँकेला सुद्धा हं. म्हणजे आपल्या रिझर्व बँकेचे सगळे पैसे जे फॉरीन एक्सचेंजमध्ये आहेत त्याच्यातले जवळजवळ ८० टक्के पैसे त्यांनी ३ टक्के व्याजाने अमेरिकेच्या त्या बँकेकडे ठेवले आहेत आणि डॉलर, म्हणजे त्याला पाहिजे तेव्हा डॉलर मिळतील या विश्वासाने. डॉलर म्हणजे पेपर मिळेल याच्यापलिकडे काही मिळणार नाही.

तुम्ही जर त्यांना सांगितल की आम्हाला पैसे नको आहे आम्हाला तुम्ही सोन द्या काही जमत नाही, त्याला हातच वर करावे लागतील, अशक्य आहे. पण केवळ एका ध्येयावर आणि त्याच्या हातामध्ये मिळालेलं एक टूल होतं त्या टूलवर त्याने हे बसवलं आणि त्याच्याचबरोबर हे कधीच विसरला नाही, जगामध्ये जे जे चांगल असेल जिथे जिथे चांगल असेल ते त्याने स्वतःकडे ओढण्याचा प्रयत्न केला. तुम्हाला माहिती नसत, आम्हाला माहिती नव्हतं. एक अमेरिकेत संस्था आहे Standard and poor नावाची. Standard and poor नावाची संस्था आहे हिच काम काय आहे? तर ही सगळ्या कंपन्यांची आणि सगळ्या देशांची रेटिंग करते की हा देश दिवाळखोर आहे का, हा दिवाळखोरीच्या मार्गावर आहे का? हा साऊंड आहे का? इथे तुम्ही इन्व्हेस्टमेंट किती करायची? ती इन्व्हेस्टमेंट किती रीस्की आहे वगैरे वगैरे असं काम ती करत असते. तिने या जगातल्या दिड लाख कंपन्यांचे बॅलन्सशीट छानून पडताळून पाहिले आणि दीड लाख कंपन्यांचे जगामधल्या प्रत्येक देशातले त्या कंपन्यांना एकत्रीकरण करून त्यांनी जे काही क्रेटरीया ठरवले होते त्याच्यापैकी त्यांनी प्रत्येक देशातल्या मोजक्या

कंपन्या शोधून काढल्या की या कंपन्या पुढे जावून पॉवरफूल होणार आहेत. त्याच्या त्याच्या स्वतःच्या संशोधनाने, त्या कंपन्यांनाही माहिती नाही की हे घडत आहे. आणि एक दिवस त्यांनी एक १०० लोकांची एक लिस्ट जाहीर केली की जगामधल्या येत्या काळामधल्या भविष्यातल्या या १०० कंपन्या अशा मोठ्या होणार आहेत की ज्या आत्ताच्या मोठ्या कंपन्या आहेत त्यांनी याची नोंद घेतली पाहिजे नाहीतर ते घरी जातील आणि हे त्यांच्या सीटवर जाऊन बसतील, अशी लिस्ट त्याने जाहीर केली. त्याच्यातल्या आपल्या देशातल्या ८ कंपन्या होत्या. मला अभिमानाने सांगावस वाटत बघा त्याच्यात जैन इरिगेशन एक होती. (टाळ्या) कशी हो? आम्हाला नाही माहिती. त्यांना माहिती आहे, आम्हाला माहिती नाही. 'क्रॉफर्ड रीड मेमोरीयल अवार्ड' युएसएच्या इरिगेशन असोसिएशनने मला दिला १९९७ मध्ये आणि पद्मश्री भारत सरकारने दिला त्याच्यानंतर ८ वर्षांनंतर. म्हणजे त्यांना त्यांच्याकडून कळलं की भवरलाल जैन नावाचा कोणीतरी माणूस आहे बऱ्यापैकी दिसतो आहे काही घायला हरकत नाही, एवढा नालायक नाही आहे तो त्याला घायला काय हरकत आहे. (टाळ्या) कदाचित म्हणजे मला माहिती नाही प्रिंसायली काय घडलं असेल ते, परंतु माझ्यापेक्षा खूप लायक लोकं या देशात आहेत असं माझ डेफीनेट मत आहे मला ते माहिती सुद्धा आहे, पण माझं काही ओपिनीयन मागवलं जात नाही ते देताना मी सांगू कोणाला? पण त्या लोकांना हे माहिती असतं. आणि याच कारण काय? - संशोधन आणि प्रशिक्षण.

तेव्हा समाजामध्ये जर तुम्हाला एखादी संस्था घडवायची असेल दोन गोष्टींचे भान ठेवलं पाहिजे - प्रशिक्षण आणि संशोधन. समाजाच्या गरजा बदलत असतात. समाजाची मूल्य सुद्धा बदलत असतात. मुलभूत मूल्यांमध्ये बदल होतो असं जरी मला वाटत नसलं तरी घडताना दिसतो आहे हे मान्य करावं लागेल. आपण त्या सगळ्यांचा अभ्यास नाही केला आणि आपण आपलच रेटत राहिलो तर ती संस्था तुम्ही जास्त काळासाठी म्हणून बांधू शकणार नाही. मला एक वेळा विचारण्यात आलं की भवरलालजी तुम्हाला असं वाटत नाही का ती एक लिस्ट निघते जगामधली की fortune 500 companies. म्हणजे fortune 500 मध्ये आलं आहे म्हणजे जगातल्या पहिल्या ५०० कंपन्यांमध्ये तुमच नाव आलं म्हणजे काय मग झालं तुमच्या आयुष्याच सार्थ झालं असं लोकं समजतात. मग तुम्हाला असं वाटत नाही का की तुमच्या कंपनीच सुद्धा नाव त्याच्यात यावं? तर मी त्यांना सांगितलं की त्या लिस्टमध्ये आपल काही नाव

इन्व्हेस्टमेंट कशात चालू असेल तर माझ्या नातवंडांत चालू आहे आणि ही शाळा जी आहे ही सगळीच माझी नातवंड आहेत.

तर त्या देशामध्ये देशाच भवितव्य यांच्या हातात आहे, या फॅमिलीच भवितव्य माझ्या नातवंडांत आहे, या कंपनीच भवितव्य त्यांच्या हातात आहे, त्यांना मला घडवता आलं पाहिजे. आणि एवढ मोठ काम ग्राहकांना अवेअर करण्याच किंवा त्यांच्यामध्ये जागृती आणण्याच सोप काम नाही. तुम्हाला त्याच्याआधी स्वतःला घडायला पाहिजे. घडल्यानंतर तुम्ही आदर्श जीवन स्वतः जगता आहात हे त्याला पटलं पाहिजे. आणि जर दोन गोष्टी घडणार असतील तर तिसरी आपोआप घडून येईल तुम्हाला त्याची फिकीर करण्याच कारण नाही, आपोआप ती प्रचिती आपल्याला येईल याच्यात मला कुठे शंका वाटत नाही.

जर कठोर परिश्रम करायची तयारी असेल, एखाद्या कारणासाठी जीवन वाहून घ्यायच आहे असं तुम्ही धारलं असेल, आपल्या जीवनाच मूल्य हे पैशामध्ये आपण मोजणार नसाल, संस्कृती आणि मुलभूत मूल्यांची प्रतारणा आपण करणार नसाल तर आपण जे काही कराल ते निश्चितपणे उज्वलच राहिल, पवित्रच राहिल आणि तुम्हाला ते यशाच्या शिखराकडेच ओढून नेईल याच्याबद्दल मला शंका वाटत नाही.

आज ज्या संस्थेच किंवा एका नवीन संघटनेच उद्घाटनासाठी मला तुम्ही हा सन्मान दिला आणि मी इथे हजर राहू शकलो याच्याबद्दल मला स्वतःला खूप आनंद वाटतो आहे. आणि आपण सगळं शांत चित्ताने इथपर्यंतच माझ हे लांबलेलं बिऱ्हाड ऐकून घेतल याच्याबद्दल तुमच्या सगळ्यांचे आभार मानतो आणि इथे थांबतो.

जय हिंद, जय महाराष्ट्र.